

SOTSIOLINGVISTIKA SOHASI YANGI YO‘NALISH SIFATIDA

Nuritdinova Rayxona,

*FarDU 2-kurs tayanch doktoranti,
o‘zbek tili va adabiyoti kafedrası
o‘qituvchisi*

***Annotatsiya.** Tilshunoslikda inson omili asosiy o‘ringa chiqishi natijasida sotsiolingvistika, etnolingvistika, psixolingvistika, lingvokulturologiya kabi “oraliq” fanlar paydo bo‘lib, inson nutqiy faoliyatini mana shunday fanlar yordamida tadqiq etish yuzaga chiqdi. Sotsiolingvistika tilga ijtimoiy omilning ta’sir etishi, shu asosda yuzaga chiquvchi lisoniy taraqqiyot sharoitlarini o‘rganuvchi sohadir. U jamiyatshunoslik va tilshunoslik fanlari masalalarining tobora bir-biriga yaqinlashib umumiylik kasb etishi natijasida paydo bo‘ldi.*

***Tayanch so‘z va iborlar.** Sotsiolingvistika, etnolingvistika, psixolingvistika, lingvokulturologiya, ijtimoiy omil, lisoniy taraqqiyot.*

Sotsiolingvistika fanining predmeti til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatdir. Olimlar, jumladan, A.Vasilev va S.P.Vasileva mazkur yo‘nalishni integrativ fan deya baholashadi¹. “Integrativ faoliyat deb (lot.integer– butun) tirik organizmning mavjudlik, taraqqiyot, ta’limga ega bo‘lishi uchun harakat qilish”² hodisasiga aytilsa, “integrativ fan termini bir necha mavjud sohalar zahirida paydo bo‘luvchi yangi yo‘nalish”³ga nisbatan qo‘llaniladi. Yangi paydo bo‘luvchi hodisalarni izohlash uchun bir necha fanlar birlashishi, bor imkoniyat darajasida ilmiy tahlil qilishga intilishi nazarda tutiladi. Bu borada sotsiolingvistika ham bir necha fanlarning nazariy bilim hamda amaliy tajribalariga asoslanishi uning shunday baholanishiga sabab bo‘lgan. Masalan, “sof” tilshunoslikda tilning tovush yoki yozma tomoni, sath birliklari va ularning o‘zaro munosabatlari o‘rganilsa, sotsiolingvistikada butun e’tibor lisonidan insonlar qaysi maqsadda foydalanayotganiga qaratiladi. Muloqotga kirishuvchilar nutqidagi ularning yoshi, ijtimoiy mavqeyi, ta’lim va tarbiya darajasi, madaniyati, oilaviy muhiti ta’sirida yuzaga chiquvchi tildagi farqli nomutanosibliklarni o‘rganishni maqsad qilib oladi”⁴. Chunki “Sotsiolingvistika predmeti til va jamiyat o‘rtasidagi muammolarni o‘rganish bo‘lsa, tadqiqot obyekti o‘zgarishlarni o‘zida namoyon qiluvchi lisoniy holatlarni tahlil qilish hisoblanadi”⁵.

¹ Васильев А.Д., Васильева С.П. Актуальные направления развития современной социоллингвистики // Вестник Красноярского госу-дарственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. Филология. Языкознание, 2018. – С.153-160. <https://doi.org/10.25146>. (Murojaat sanasi: 26.05.22).

² Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов по психиатрии. – М.: АПП Джангар, 2010. – 863 с.

³ Manba: <http://sociology.niv.ru/doc/dictionary/sociolinguistics/fc/slovar-209-1.htm#zag-681> (Murojaat sanasi: 19.03.2022).

⁴ Крючков В.П. Основы этно и социоллингвистики. – М., 2015. – С.29.

⁵ Швейцер А.Д. Некоторые актуальные проблемы социоллингвистики. Предмет социоллингвистики и методы социоллингвистического анализа // Методическая мозаика (приложение к журналу «Иностранные языки в школе»). – 2006. – №4. – С.24. <http://naukarus.com/nekotorye-aktualnye-problemysotsiolingvistiki> (Murojaat sanasi: 27.03.2022).

XVII asr jahon tilshunosligida sotsiolingvistikaning fan sifatidagi ilk asoslari ko‘rina boshladi. Bu masala bo‘yicha fanda dastlabki ilmiy ma‘lumotlar Ispaniyaning Salamanka universiteti professori Gonsalo de Korreasga tegishli bo‘lib, u tilni tadqiq etishda bir qancha jihatlarga e‘tibor qaratish kerakligini aytib o‘tdi: “Shuni ta’kidlash kerakki, tilning viloyatlardagi lahjalaridan tashqari, ana shu viloyatlar aholisi yoshi, mavqeyi va mulkiga bog‘liq ba’zi bir farqlanishlar mavjud: oddiy odamlar, shaharliklar, muhtaram janob va amaldorlar, tarixchi olim va dehqonlar, ayol hamda erkaklar va hatto kichik bolalar nutqida ham ushbu farqlanishni kuzatishimiz mumkin”⁶. Muallif, aslida, tilshunos emas, jamiyatshunos bo‘lsa-da, o‘sha davridayoq tilni uni shakllantiruvchi shaxs bilan bog‘lamay turib to‘laqonli anglash mumkin emasligini aniqladi. Darhaqiqat, nutqning ijrochisi bo‘lmasa, u hech qachon yuzaga chiqmaydi, natijada til ham mavjud bo‘lmaydi. Shu boisdan til vositasida ifodalanayotgan fikrni to‘laqonli anglash uchun uni kim kimga, qayerda, qachon, qanday vaziyatda, qaysi maqsad hamda qanday shaklda ifoda etishini inobatga olish juda muhim hisoblanadi.

Inson shaxsiyati, darajasi uning nutqida aks etishi qadimdan ma‘lum bo‘lsa-da, mazkur hodisa tadqiqi bo‘yicha alohida izchil yondashuv mavjud emas edi. Keyinchalik lisonni to‘laqonli anglash va uning vositasida ifodalanayotgan fikrni ilmiy izohlash, tadqiq va tahlil qilish maqsadida yangi sohalarning paydo bo‘lishi, fan olamida inson “*men*”i bilan bog‘langan tilni o‘rganish natijasida antroposentrik tilshunoslik vujudga keldi. Antroposentrizm tarkibiga kiruvchi sohalardan biri sotsiolingvistika hisoblanadi. Tilni mazkur yo‘nalish nuqtayi nazarisiz o‘rganish aslida uni oddiy bir shakliy tuzilmadagina iborat vosita sifatida qarashga olib keldi. Til, avvalo, jamiyat tomonidan hosil qilinganligi bilan xarakterlidir, shu bois ularning birini ikkinchisidan ayro holda anglash mumkin emas.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Васильев А.Д., Васильева С.П. Актуальные направления развития современной социолингвистики // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В.П. Астафьева. Филология. Языкознание, 2018. – С.153-160. [https://doi.org/10.25146. \(Murojaat sanasi: 26.05.22\).](https://doi.org/10.25146. (Murojaat sanasi: 26.05.22).)
2. Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов по психиатрии. – М.: АПП Джангар, 2010. – 863 с.
3. <http://sociology.niv.ru/doc/dictionary/sociolinguistics/fc/slovar-209-1.htm#zag-681> (Murojaat sanasi: 19.03.2022).
4. Крючков В.П. Основы этно и социолингвистики. – М., 2015. – С.29.

⁶ Степанов Г.В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи. Ч. 1. – М.: Наука, 1976. – С.22.

5. Швейцер А.Д. Некоторые актуальные проблемы социолингвистики. Предмет социолингвистики и методы социолингвистического анализа // Методическая мозаика (приложение к журналу «Иностранные языки в школе»). – 2006. – №4. – С.24. <http://naukarus.com/nekotorye-aktualnye-problemysotsiolingvistiki> (Murojaat sanasi: 27.03.2022).
6. Степанов Г.В. Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи. Ч. 1. – М.: Наука, 1976. – С.22.

